

Tatiana Tairowa-Jakowlewa

BOHUN

BOHUN

TATIANA TAIROWA-JAKOWLEWA

BOHUN

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2026

Tatiana Tairowa-Jakowlewa
ID <https://orcid.org/0000-0003-1050-4264>
✉ ttairova@fas.harvard.edu

© Copyright by Tatiana Tairowa-Jakowlewa, 2026

© Copyright for this edition Księgarnia Akademicka, 2026

Recenzent
dr Piotr Kroll, UW

Opracowanie redakcyjne
Weronika Lachowicz

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8368-389-8 (druk)
ISBN 978-83-8368-390-4 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383683904>

Na okładce wykorzystano obraz *Kozak na stepie (Dziki Pola)* (Serhij Wasylkowski, domena publiczna, <https://pl.wikibooks.org/wiki/Plik:VasilikovskiiKosakvstepi.jpg>)

Published with the support of the Gerda Henkel Foundation, Duesseldorf

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1. Dzieciństwo i młodość	9
Rozdział 2. Wyrok śmierci. Początek powstania Bohdana Chmielnickiego	37
Rozdział 3. Od Baru do Winnicy. Droga do legendy	61
Rozdział 4. Winnica	85
Rozdział 5. W przededniu generalnej bitwy	119
Rozdział 6. Beresteczko	141
Rozdział 7. Walka o Braclawszczyznę	171
Rozdział 8. Monasterzyska	207
Rozdział 9. Sprawy mołdawskie	223
Rozdział 10. Suczawa	243
Rozdział 11. W poszukiwaniu wyjścia	277
Rozdział 12. Zabawa w chowanego	301
Rozdział 13. Braclawszczyzna w ogniu	329
Rozdział 14. Generał	363
Rozdział 15. Z hetmanem Wyhowskim	395
Rozdział 16. Walka o wolność	431
Rozdział 17. Ruina	459
Rozdział 18. Ostatni pochód	489
Rozdział 19. Iwan Bohun vs. Iwan Fiedorowicz	521
Rozdział 20. Życie po śmierci	543

Bibliografia	553
Wykaz skrótów	567
Spis ilustracji	569
Summary	571
Абстрактный	575
Анотація	579
Indeks osobowy	583
Indeks geograficzny	601

Wprowadzenie

Od najmłodszych lat życie Iwana Bohuna upływało na kampaniach, oblężeniach i bitwach. Setki razy znajdował się w śmiertelnym niebezpieczeństwie podczas bitew, potyczek i wypadów, którymi osobiście dowodził. Konie ginęły pod nim, topiły się w przeręblach, wpadały w zasadzki. Był wielokrotnie ranny, wielokrotnie jego wrogowie starali się go schwytać. Dwa razy został aresztowany. Został skazany na śmierć w różnych państwach, przez różnych władców. To, że w takich warunkach jego błyskotliwa kariera atamana, pułkownika, hetmana nakaźnego, dowódcy i polityka trwała prawie 25 lat – wydaje się cudem, który można wytłumaczyć tylko niesamowitym wojskowym talentem i zdumiewającym szczęściem. Bohun nigdy nie stracił przytomności umysłu w rozpaczliwych sytuacjach, nigdy się nie poddał i nie okazał rozpaczony w najtrudniejszych momentach swojego życia. Charakteryzowała go niesamowita energia, genialny talent wojskowy, zaradność, pomysłowość i wierność swoim ideałom.

Jego stanowisko głośno wybrzmiewało na naradach starszyny, często miał on wpływ na wybór konkretnego hetmana, ale sam nigdy nie sięgnął po buławę. Iwan Bohun dorastał i wychowywał się w sarmackiej tradycji Rzeczypospolitej, która była mu bliska i droga. Na tym polegała tragedia Kozaków wywodzących się ze szlachty (takich jak Iwan Bohun, Bohdan Chmielnicki, Piotr Konaszewicz Sahajdaczny, Iwan Mazepa), gdyż część polskiej elity nie chciała widzieć w nich równych sobie, nawet w sytuacji istnienia już państwa kozackiego.

Moje zainteresowanie tym romantycznym i heroicznym bohaterem zaczęło się w młodym wieku. Teraz nadszedł czas, aby podzielić się z czytelnikiem ogromnym materiałem, który zbierałam przez prawie 40 lat. Informacje zawarte w wielu źródłach przechowywanych w archiwach Rosji, Polski, Ukrainy, Szwecji, a także w unikalnych różnojęzycznych (włoskich, łacińskich, niemieckich, węgierskich, francuskich itp.) publikacjach dokumentów niczym puzzle, kawałek po kawałku,

pozwalają zrekonstruować biografię tego niezwykłego i błyskotliwego człowieka. W końcu Iwan Bohun był aktywnym uczestnikiem wydarzeń ukraińskiej historii od tzw. Złotego Pokoju do Ruiny (1641-1664).

Książka ta została napisana podczas tragicznych dni wojny. Nie byłoby to możliwe bez pomocy i wsparcia moich krewnych, kolegów, studentów i przyjaciół. Wielu z nich wykazało się postawą obywatelską, a niejednokrotnie niezwykłą wręcz odwagą. Niektórzy koledzy udostępnili swoje zbiory, archiwa, rękopisy, wyniki swoich badań, pomagali w wyszukiwaniu książek, wyciągów archiwalnych i ich kopiowaniu. Wyrażam głęboką wdzięczność Jarosławowi Fedorukowi, Anastazji Melnik, Siergiejowi i Alenii Bagro, Aleksiejowi Szeremietiewowi, Olegowi Odnorożence, Jurijowi Eskinowi, Andriejowi Prokopiewowi, Jurijowi Mycykowi, Wierze Czencowej, Denisowi Toiczkinowi, Aleksandrowi Fedoryszynowi, Władysławowi Werstiukowi, Kondradowi Bobiatyńskiemu, Władysławowi Jacence, Aleksiejowi Sokirce i wielu innym. Wydanie tej książki nie byłoby możliwe bez ogromnej pracy redakcyjnej dr. Piotra Krolla. Składam mu szczególne podziękowania za wnikliwe i pomocne uwagi.

Ta książka jest biografią Bohuna. Dlatego opisałam tylko te wydarzenia, w których brał on udział lub z którymi był ściśle związany. To nie jest historia Ukrainy ani Rzeczypospolitej. Z tego powodu może się wydawać, że pomijam niektóre ważne momenty. Jednak gatunek biografii wymaga, aby w natłoku wydarzeń nie zagubić głównego bohatera.

Chciałabym szczególnie zaznaczyć, że nie jestem specjalistką w zakresie historii wojskowości. Książka zawiera wiele nowych danych i hipotez związanych ze słynnymi bitwami oraz kampaniami wojskowymi. Mam wielką nadzieję, że moje odkrycia i hipotezy będą przydatne dla moich kolegów, a także posłużą jako impuls do rewizji i ponownego przemyślenia wielu wątków historii wojskowości Europy Środkowo-Wschodniej.

ROZDZIAŁ 1

Dzieciństwo i młodość

Oddalone od ośrodków władzy, pozbawione kontroli administracji państwowej i miejscowych wielmożów południowo-wschodnie kresy Rzeczypospolitej stanowiły obszar, gdzie każdy czuł się wolny, co czyniło je miejscem szczególnym. Przyciągały tych, których kusilo zarówno bogactwo tutejszej ziemi, jak też swobody. Kolonizacja Dzikich Pól ukształtowała ludzi o szczególnym, silnym charakterze, ceniących nade wszystko wolność i przyzwyczajonych do polegania wyłącznie na sobie. Nawet magnaci i szlachta, którzy otrzymali ziemie w tym regionie, musieli liczyć się z miejscowymi realiami. Wszak województwa kijowskie i bractwskie Rzeczypospolitej były regionami kozackimi w najszerszym znaczeniu tego słowa. Tutaj znajdowały się ośrodki sześciu pułków (Czerkasy, Perejasław, Kaniów, Korsuń, Biała Cerkiew i Czehryń), a także stolica i rezydencja hetmana Wojska Zaporoskiego – Trechtymirów. Stąd śmiałkowicie udawali się na Zaporozie lub brali udział w kozackich wyprawach na Dzikie Pola (takich ludzi zwykle nazywano stepownikami). Mieszkająca tu szlachta również kozakowała, traktując to jako rodzaj rycerskiego sportu. Ziemie te były niespokojne, bowiem spory sąsiedzkie rozstrzygano tu nie w sądzie, lecz siłą. Najazdy sąsiedzkie i prywatne wojny były na porządku dziennym. I nikt, nawet magnat, nie mógł czuć się tu bezpiecznie. Zwłaszcza że na tych ziemiach decydowało prawo silniejszego. Niebezpieczeństwo groziło też ze strony dokuczliwych sąsiadów z Krymu i wybrzeży Morza Czarnego – Tatarów, którzy często dokonywali najazdów, zapuszczając się w głąb kresów Rzeczypospolitej. Opór stawiali im Kozacy, którzy w ramach zemsty za te najazdy, rabunki i uprowadzanie ludzi w niewolę zapuszczali się na ziemie tatarskie, przedstawiając się jako obrońcy króla, Rzeczypospolitej i ludności chrześcijańskiej. Nic więc dziwnego, że wśród ludności zamieszkującej ten region silne było poparcie

dla Kozaków. Mieszczanie sprzedawali kozackie łupy, chłopci marzyli o osiedleniu się w wolnych kozackich slobodach lub o wyjeździe z atamanami w stepy po łupy.

W starostwie kaniowskim, gdzie urodził się i wyrósł Bohun, wiele miejscowości (Sieliszczce na Dnieprze, Trosteńce, Stepańce na Rosawie) było zamieszkałych wyłącznie przez Kozaków lub tych, którzy uważali się za Kozaków¹. W samym Kaniowie w 1629 roku było 1500 domów kozackich i tylko 144 posłusznych staroście i władzom miejskim. Podobnie sytuacja wyglądała w Czerkasach (1000 wobec 120)². Wzdłuż rzeki Rosawy – od Chmielnej do Piekary – wszystko zostało skolonizowane przez Kozaków. Za Dnieprem, na lewym brzegu, tylko Leplawy, Kiereberdyje i Porochorowo należały do starosty kaniowskiego. Wyżej nad Dnieprem Kozacy trzymali Rzeszotki, bliżej ujścia Supoju – Bubnów, „zostający 1618 r. w dzierżawie Bohunów, przybyszów z Litwy”³.

Nie ma wątpliwości, że Bohunowie byli szlachtą. Według polskiego herbarza „Bohun” to ruska szlachta bez gniazda rodowego⁴. Głównym dowodem są jednak skargi złożone przeciwko Fiedorowi Bohunowi, ojcu Iwana, do Trybunału Koronnego w Lublinie, najwyższego sądu apelacyjnego w Rzeczypospolitej, stworzonego wyłącznie dla sądów szlacheckich. Zachowały się zarówno skargi do Trybunału, w których Fiedor Bohun był pozwany, jak i te, w których był powodem. Najwcześniejszy dokument dotyczący Bohunów pochodzi z 1618 roku. W tym czasie Aleksander Olekszyca Gieranowski złożył skargę na „Teodora Boguna”, że umieścił ludzi na pasiekach w miejscowości Pieszczany (około 6 kilometrów od Bubnowa), zabrał stamtąd miód i zawiózł go „do swojego dzierżawionego majątku w Bubnowie”⁵. Biorąc pod uwagę, że Trybunał Koronny był instancją apelacyjną – sam najazd najprawdopodobniej miał miejsce wcześniej. Jest to ważne dla zrozumienia, kiedy dokładnie Bohunowie zaczęli dzierżawić Bubnów.

¹ A. Jabłonowski, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 3*, Warszawa 1897, s. 690, *Źródła Dziejowe*, t. 22, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 11.

² Idem, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 1*, Warszawa 1894, s. 58, *Źródła Dziejowe*, t. 20, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 9.

³ Idem, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 3*, s. 690.

⁴ J. Krzepela, *Rody ziemiańskie XV i XVI wieku zestawione według dzielnic, w których były osiedlone*, Kraków 1930, s. 79.

⁵ A. Jabłonowski, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 2*, Warszawa 1894, s. 293, *Źródła Dziejowe*, t. 21, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 10. Niestety, zgodnie z oficjalną odpowiedzią Archiwum Państwowego w Lublinie sumariusze aktów trybunalskich dla województwa kijowskiego, księga III (1618 r., f. 331) i księga VI (1624 r., f. 54) nie zachowały się. Uległy one zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego. Wobec tego nie jest możliwe zapoznanie się z tekstem dekretu, a jedynie z krótkimi fragmentami opublikowanymi w *Źródłach Dziejowych*.

Termin „z Litwy” w polskich dokumentach z czasów Rzeczypospolitej może oznaczać bardzo różne rzeczy, ale najprawdopodobniej chodziło o Wielkie Księstwo Litewskie, ewentualnie Białoruś. Interesujące jest to, że także Olekszyce-Gieranowscy pochodzili z „Litwy”. Przed przybyciem nad Dniepr mieszkali w berdyczowskich dobrach Tyszkiewiczów, gdzie osadzili Dederkały i Sielidzby⁶. W starostwie kaniowskim prawdopodobnie osiedlili się w Czerkaszczyźnie za Dnieprem, podążając za księżętami Domontami („po kn. Doimontach”). Wiadomo, że Domontowie posiadali duże lutyfundia ziemskie w regionie naddnieprzańskim⁷. Miejscowość Pieszczany i połowa Złotonoszy są wymienione jako należące do Olekszców w 1618 roku⁸. Istnieją jednak informacje, że saletra była produkowana przez poddanych Olekszców już w 1604 roku⁹.

Rodziny szlacheckie, które, podobnie jak Bohunowie i Olekszyce, osiedliły się na pograniczu, czyniły to z różnych powodów. Jedne uciekały przed zaborczymi zamożnymi sąsiadami, dysponującymi własnymi oddziałami zbrojnymi i mającymi na swoich usługach szlachecki aparat sądowniczy (można to prześledzić na przykładzie Michała Chmielnickiego, ojca Bohdana), innych zmuszały do tego kwestie religijne (wiemy, że Olekszcyc był aktywnym działaczem prawosławnym), a jeszcze inni z powodów ekonomicznych (kolonizowanie pustych ziem kresowych stwarzało szansę na prowadzenie bardziej niezależnego i zamożnego życia).

Ze źródeł wynika jasno, że Bohunowie i Olekszyce (ci drudzy byli znacznie bogatsi, posiadali bowiem na własność jedną wieś i dzierżawili kilka innych¹⁰) byli przyjaciółmi, którzy czasami łączyli swoje siły w najazdach na sąsiadów, a czasami pozywali się nawzajem (co najwyraźniej nie przeszkadzało im w utrzymywaniu dobrych stosunków). Tak więc w 1624 roku niejaki Jakub Piątkowski skarżył się na Aleksandra Olekszyc, że jego konie zostały zabrane przez poddanych z Bubnowa (tj. poddanych Bohunów). Piątkowski domagał się wydania winnych, którzy

⁶ A. Jabłonowski, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 3*, s. 124.

⁷ Н.М. Яковенко, *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)*, изд. 2, Київ 2008, s. 102.

⁸ A. Jabłonowski, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 3*, s. 622.

⁹ *Ibidem*, s. 350.

¹⁰ Według rejestru podatkowego województwa kijowskiego z 1631 roku Aleksander Olekszcyc dzierżawił (pod zastaw od Krzysztofa Makarowicza) wsie Koziarycz, Zakal (Zahalcy), Kaczałów (Kaczały), Piaskówki, Drużne. Jego osobistą własnością była wieś Pieszczana (6 dymów). Był też Bohufał Olekszcyc, który posiadał połowę Zołotonoszy. *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов* (dalej: Архив ЮРЗ), ч. 7, т. 1: *Акты о заселении Юго-Западной России*, Киев 1886, № XLVII, s. 366-367.

schronili się w Pieszczanach (tj. u Olekszców)¹¹. Nie jest wykluczone, że Fiedor Bohun dzierżawił Bubnów od Olekszyca, ponieważ pozew o napad na poddanych z Bubnowa został złożony przeciwko Olekszycowi.

Biorąc pod uwagę wielkość Bubnowa, nie była to mała wioska – liczyła 8 dymów, podczas gdy w Pieszczanach, gdzie mieszkali Olekszyce, było tylko 6 dymów¹².

Na mapie Guillaume'a Levasseura de Beauplana z lat 1639-1640 Bubnów (Bobnuwka) to niewielka miejscowość z fortyfikacjami, zapewne podobnymi do tych w majątku Subotów Bohdana Chmielnickiego. W 1678 roku Ewlija Czelebi napisał o Bubnowie, że była to „mała drewniana pałanka (fortyfikacja) z palisadą”¹³. Prawdopodobnie istniały tam jakieś fortyfikacje w czasach Bohunów, ale miejsce to rozrosło się w latach 30. XVII wieku, kiedy stało się własnością Żółkiewskich.

W tym samym, 1624 roku Fiedor Bohun pozwał Aleksandra Olekszyca „za zabranie, w dobrach Pieszczany, tytułem cła, bydła powodowego, z dóbr dzierżawą trzymanyh Skaharszczyzna, do dóbr Bubnów prowadzonego”¹⁴. Bardzo interesujące jest to, że w skardze złożonej przez samego ojca Bohuna określa on siebie jako „Teodor Bogusz” („Z inst[ancji] Teodora Bogusza pow[oda], na Aleksandrze Olekszycu pozw[anym]”). Na osobistej pieczęci pułkownika Iwana Bohuna widnieje herb Łuk, podobnie jak na pieczęci jego brata. Herb ten należał do szlacheckiego rodu Boguszów¹⁵. Oleg Odnorozhenko, znawca genealogii Ukrainy, uważa, że herb Łuk miało wiele ukraińskich i litewskich rodzin szlacheckich (figura łuku z dodatkami). Na pieczęci Bohuna łuk jest uzupełniony gwiazdami. Interesujące jest to, że pierwsza wzmianka o herbie Łuk została znaleziona w przywileju Stefana Batorego wydanym 10 listopada 1581 roku dla rotmistrza kozackiego Kornela Onisimowicza Perewalskiego¹⁶. To, że autor geograficzno-statystycznych opisów ziem ukraińskich XVI-XVII w. – Aleksander Jabłonowski – uważa Bohunów za Kozaków, wskazuje na to, że najprawdopodobniej przedstawiciele tej rodziny kozakowali, jak i część szlachty zamieszkującej południowo-wschodnie pogranicze (stąd możliwe przekształcenie nazwiska z Bohusz na Bohun). Ale to, jak wiemy, nie oznacza, że nie byli szlachtą. Poza tym w Rzeczypospolitej polska szlachta

¹¹ A. Jabłonowski, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 2*, s. 320-321.

¹² Idem, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 1*, s. 70-71.

¹³ Э. Челеби, *Книга путешествий*, вып. 1: *Земли Молдавии и Украины*, ред. А.С. Тверитинова, сост. А.Д. Желтяков, Москва 1961, s. 80.

¹⁴ A. Jabłonowski, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 2*, s. 329.

¹⁵ T. Gajl, *Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk 2007, s. 406-539.

¹⁶ J. Szymański, *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa 2001, s. 232; „Materiały do Biografii, Genealogii i Heraldyki Polskiej” 1987, t. 9, s. 57.

nie chciała uznawać praw szlacheckich ukraińskiej szlachty z nowo przyłączonych województw braclawskiego i kijowskiego, zwłaszcza kozakującej (co widać na przykładzie Sahajdacznego, Chmielnickiego, Mazepy)¹⁷.

Należy dodać, że hipoteza Władysława Leszczyńskiego, jakoby to Fiedor Bohun był ojcem Iwana, nigdy nie została przez nikogo obalona, czego bardzo poważnym dowodem jest fakt bliskiej znajomości przyszłego pułkownika z Olekszycem (nie wspominając już o tym, że Iwan Bohun będzie później nazywany Fiedorowiczem od imienia swojego ojca)¹⁸. Fragmentaryczna wiedza, którą posiadamy, pozwala nam stwierdzić, że ojciec Iwana miał niepokorny charakter. Przynajmniej zachowywał się znacznie bardziej niezależnie, niż formalnie pozwalał na to jego status.

Lustracje z pierwszej ćwierci XVII wieku dają pewne wyobrażenie o tym, kim byli sąsiedzi Bohunów i z kim Iwan mógł być od dzieciństwa zaznajomiony. Przedstawiciele wielu rodzin prawosławnych – Nieczajowie, Wyhowscy – posiadali majątki w województwie kijowskim. W związku z tym mogli uczestniczyć w tych samych sejmikach co Bohunowie¹⁹. Nawet elekcje prawosławnych cerkiewnych dostojników dawały miejscowej szlachcie okazję do spotkań. W wyborze Józefa Tryzny na archimandrytę Ławry Kijowsko-Peczerskiej w 1647 roku uczestniczyli kasztelan kijowski Adam Kisiel, autor *Latopiśca* Joachim Jerlicz, ojciec przyszłego hetmana Ostafi Wyhowski i sąsiad Bohunów, Aleksander Olekszyz²⁰.

Kiedy mógł urodzić się Iwan Bohun? Najbardziej prawdopodobny czas to lata 1618-1623, okres najbardziej aktywnej działalności jego ojca. Nie wiadomo, jak długo Fiedor Bohun pozostawał dzierżawcą Bubnowa, który, jak wynika z lustracji w 1628 roku, należał już do nowego właściciela, Jana Bałakiera²¹. Być może w tym czasie Olekszyzowie sprzedali Bubnów.

¹⁷ Województwa te zostały odłączone od Wielkiego Księstwa Litewskiego w momencie zawarcia unii lubelskiej w 1569 roku, to znaczy utworzenia Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

¹⁸ Jedyne O. Hurzyj stwierdza („to całkiem oczywiste”), że Fiedor Bohun dzierżawca stał się „pułkownikiem Fiedorem Bohunem”, który jakoby został wysłany przez Chmielnickiego w 1648 roku po zdobyciu Kamieńca Podolskiego. Na tym opiera swoją teorię, że Iwan nie mógł być synem dzierżawcy Bohuna, ponieważ nie ma danych na temat jego związku z pułkownikiem Fiedorem Bohunem (O.I. Гуржій, *Іван Богун. Деякі міфи та реальність*, „Український історичний журнал” 1998, № 1, s. 99-111). Ale ta wersja nie wytrzymuje krytyki, ponieważ „pułkownik Fiedor Bohun” jest postacią całkowicie mityczną, zaczerpniętą z fantastycznej *Historii Rusów (История Русов или Малой России*, соч. Г. Конисский, Москва 1846, s. 67-68). Pułkownik Fiedor Bohun nie pojawia się w wiarygodnych źródłach. A dzierżawca Fiedor Bohun z bardzo dużym prawdopodobieństwem w 1648 roku już nie żył.

¹⁹ Архив ЮРЗ, ч. 7, т. 1, № XLVII, s. 379, 394.

²⁰ *Ibidem*, ч. 2. т. 1, Киев 1861, № XXVII, s. 341.

²¹ A. Jabłonowski, *Ziemia ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 1*, s. 71, 368.

Okres 1618-1623 to najbardziej prawdopodobny czas narodzin Iwana Bohuna także ze względu na jego aktywność w latach 50. XVII wieku, kiedy to, będąc pułkownikiem, osobiście dowodził Kozakami w działaniach zbrojnych, prowadził ich do szturmów, z szablą w ręku brał udział w starciach z wrogiem na polu bitwy itp. Jest mało prawdopodobne, aby człowiek w wieku 40-50 lat był tak aktywny.

Nauka rozpoczynała się wówczas w wieku 7-12 lat i trwała około 6-8 lat²². Dla porównania, Bohdan Chmielnicki w wieku 25 lat jako Kozak w oddziałach Daniłowiczów brał udział w bitwie pod Cecorą. Możemy więc założyć, że Iwan Bohun rozpoczął naukę w wieku około 8-10 lat. Biorąc pod uwagę jego pewny charakter pisma, zaawansowaną znajomość co najmniej dwóch języków i dobrą znajomość łaciny, uczył się przez co najmniej 6-8 lat. Oznacza to, że rozpoczął naukę między 1626 a 1631 rokiem i ukończył ją między 1635 a 1639 rokiem. Ponieważ nic nie wskazuje na jego udział w powstaniu 1638 roku oraz nie został wymieniony w rejestrach starszyzny w 1639 roku, a pierwsza źródłowa wzmianka o nim jako atamanie pochodzi z 1641 roku, to prawdopodobnym jest ukończenie przez niego szkoły pod koniec lat 30. XVII wieku.

Gdzie studiował? Biorąc pod uwagę ograniczone możliwości edukacji prawosławnych w latach 20.-30. XVII wieku, oddalenie kolegiów jezuickich od Bubnowa, a także bliskie stosunki przyjaciela jego ojca, Aleksandra Olekszyca (i być może samego ojca) z kijowskimi kręgami prawosławnymi, najbardziej możliwym miejscem edukacji Bohuna wydaje się kijowska szkoła bracka. Kijów znajdował się bowiem najbliżej Bubnowa, a wspomniana szkoła cieszyła się już wtedy dużą renomą.

Jest mało prawdopodobne, że rodzina Bohuna nie dysponowała odpowiednimi środkami, aby zapewnić Iwanowi edukację domową. Sam Fiedor Bohun najprawdopodobniej zmarł pod koniec lat 20. XVII wieku (ponieważ jego imienia, w przeciwieństwie do Aleksandra Olekszyca, nie spotykamy w późniejszych źródłach)²³.

²² М.С. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. 8, ч. 2, Київ 1995, s. 154.

²³ W przypisach do akademickiego wydania de Beauplana pojawił się błąd. Stwierdzono w nim, że to w Bubnowie znajdowało się kolegium jezuickie (Г.Л. де Боплан, *Описание Украины*, перевод З.П. Борисюк, ред. Я.Р. Дашкевич, А.Б. Перналь, Ю.М. Эскин, А.Л. Хорошкевич, Москва 2004, s. 411). Niektórzy badacze stwierdzili, że krewni Bohuna założyli w Bubnowie wspomniane kolegium, a Iwan miał tam rzekomo pobierać nauki. W rzeczywistości kolegium zostało założone w Perejaślawiu w 1635 roku przez tamtejszego starostę Łukasza Żółkiewskiego, który podarował Bubnów i jego okolice na uposażenie kolegium (K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 10, Lipsk 1845, s. 184). Oznacza to, że w samym Bubnowie nigdy nie było kolegium. W 1635 roku nie było tam również Bohunów. Nauczanie w kolegium perejaślawskim rozpoczęło się pod koniec lat 30. XVI wieku, kiedy Iwan powinien był już ukończyć edukację.

Piękne ręczne pismo Iwana Fiodorowicza, które posiada wszystkie zalety ukraińskiego baroku, nie pozostawia wątpliwości co do jego wykształcenia. A analiza paleograficzna pisma wielu listów wyraźnie wskazuje na tzw. pismo kijowskie.

Prawie wszystkie informacje na temat pochodzenia i otoczenia Iwana Bohuna w czasach jego dzieciństwa znajdują się w liście Pawła Olekszyca z 1654 roku, który z pewnością świadczy o bliskich i nieformalnych więzach łączących oba domy.

Iwan i Paweł byli „drugim pokoleniem” swoich rodzin. Ich nazwiska nie pojawiają się w dokumentach z lat 20. i 30. XVII wieku. Jednocześnie w 1654 roku Paweł zwraca się do słynnego i wpływowego pułkownika (któremu sam król ofiarował hetmańską buławę!) dość familiarnie („твоя милость”), zwraca uwagę też na okazywaną „Waszej Miłości” od dawna przyjaźń („желательное мое издавна к твоей милости приятство”). Nie musi się w żaden sposób przedstawiać ani być rekomendowanym słynnemu pułkownikowi. Przypomina, że ręczył za życie Bohuna („твою милость на душу свою емлю, ни о чем же усумневайся”). Nazywa siebie „dobroczyńcą Waszej Miłości («Милости»”). W liście znajdują się interesujące sformułowania o królu jako „panu przyrodzonym”, „pod którym pozwolił nam Bóg urodzić się i pod którym my w tej wierze z wami bez strachu i przy wolnościach naszych żyliśmy”. Zawiera on również wiele odniesień do „jednej świętej wiary”, do tego, jak „nie chcieli zaakceptować unii z Kościołem rzymskim”. Wreszcie pojawia się ubolewanie nad przelewem chrześcijańskiej krwi, dewastacją ziemi i niekończącymi się wojnami, „których końca ani my, ani nasze dzieci nie doczekają”²⁴. List ten wskazuje, że Iwan i Paweł znali się nie tylko w dzieciństwie. Kontakty i znajomość były podtrzymywane w późniejszych latach. Nie jest wykluczone, że razem uczyli się w szkole brackiej (Paweł nie zawahał się napisać tajnego osobistego listu do Bohuna po polsku, nie wątpiąc, że ten ostatni mógł go przeczytać). Olekszyc wiedział, że Bohun ma dzieci, w przeciwnym razie trudno wyjaśnić odniesienie do „naszych dzieci”.

Jeszcze jedna rzecz. Olekszyc – prawdopodobnie ten sam, Paweł – został pojmany przez Tatarów podczas oblężenia Zbaraża w 1649 roku²⁵. Polacy nazywają go „towarzyszem” i „Panem Oleksicem młodym” – być może w przeciwieństwie do Aleksandra Olekszyca, znanego w kręgach szlachty. Wskazuje to, że Iwan Bohun również był „młody” w 1649 roku.

Tak więc w wieku 16-17 lat Bohun był już wykształcony i stanął przed dylematem wyboru swojej przyszłej drogi. W tamtych czasach kariera drobnego, niezamożnego szlachcica mogła podążać kilkoma ścieżkami: służby cywilnej (w sądzie

²⁴ *Акты Юго-Западной России* (dalej: Акты ЮЗР), т. 10, Санкт-Петербург 1878, № 11, s. 555-558.

²⁵ *Diariusz obszerny oblężenia Zbaraża*, [w:] J. Michałowski, *Księga pamiętnicza*, Kraków 1864, nr 150, s. 448, *Zabytki z Dziejów, Oświaty i Sztuk Pięknych*, t. 2.

grodzkim, w kancelarii), duchownej lub wojskowej. Biorąc pod uwagę realia starostwa kaniowskiego, gdzie dorastał – ciągle najazdy, w których brał udział jego ojciec, sąsiedztwo kozackie, niespokojne pogranicze – można założyć, że Bohun od samego początku nabierał przekonania, że rycerska służba jest nie tylko ideałem, ale też koniecznością. W szkole przy kijowskim bractwie prawosławnym, do którego od czasów Piotra Sahajdacznego należało rejestrowe Wojsko Zaporoskie, kult kozactwa musiał być również zachowany, nawet po pojawieniu się metropolity Piotra Mohyły, reformatora tej szkoły.

Początek kariery wojskowej Bohuna zbiegł się w czasie z tzw. złotym pokojem na Ukrainie. Był to okres tragiczny dla Kozaków. Wcześniej zarówno rejestrowi, będący w służbie króla, jak i wolni Kozacy zaporoscy rośli w siłę, stając się na początku XVII wieku najdynamiczniej rozwijającą się grupą, gotową do odgrywania wiodącej roli w strukturze społecznej południowo-wschodnich ziem Rzeczypospolitej.

Uważając Rzeczpospolitą za swoją ojczyznę, Kozacy byli gotowi oddać jej swoje rycerskie usługi w zamian za pewne wolności, prawa i przywileje. Wszystko szło zgodnie z planem, a sojusz zdawał się przynosić Rzeczypospolitej ogromne korzyści. Kozacy brali udział w wyprawach wojsk polsko-litewskich na terytorium państwa moskiewskiego w czasie Wielkiej Smuty²⁶ i podczas wyprawy królewicza Władysława na Moskwę w 1618 roku.

Trzy lata później Piotr Sahajdaczny poprowadził 41 tysięcy Kozaków rejestrowych pod Chocim, rozstrzygając na korzyść polskiego króla wynik epickiej bitwy z Imperium Osmańskim. Kozacy okryli się niebywałą europejską chwałą.

Widząc swoje wpływy i władzę, Kozacy aktywnie ingerowali w politykę wewnętrzną i wyznaniową kraju. Domagali się m.in. prawa do udziału w wyborze króla. Na sejm konwokacyjny w 1632 roku Kozacy (w tym szlachta) wysłali poselstwo z listem, w którym, powołując się na „zasługi rycerskie”, zgłosili kandydaturę króla Władysława i poprosili o uznanie ich za równoprawnych członków Rzeczypospolitej oraz „niepozbowanie ich prawa wyboru króla”²⁷. Podczas wojny smoleńskiej (1632-1634) Kozacy ponownie stanęli w obronie Rzeczypospolitej.

Król i Rzeczpospolita odpłacili im jednak czarną niewdzięcznością. Po stłumieniu powstania kozackiego w 1638 roku przyjęto surową ordynację Wojska Zaporoskiego²⁸, w której zmniejszono rejestr kozacki do 6 tysięcy ludzi. I to pomimo faktu, że nawet Sahajdaczny miał pod swoją komendą pod Chocimiem ponad

²⁶ Р.Г. Скрынников, *Три Лжедмитрия*, Москва 2004, s. 90.

²⁷ С. Голубев, *Киевский митрополит Петр Могила и его современники*, т. 2, Киев 1883, № LXXIV, s. 403-407.

²⁸ *Ордынація Војска Запороского регестрового, в службі Реччипосполитей бѣдѣцего*, [w:] *Volumina Legum*, wyd. J. Ohryzko, t. 3, Petersburg 1859, s. 440; *Воссоединение Украины*

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)

Libri Legationum, nr 33.

Inwentarz Metryki Koronnej, Libri Legationum.

Archiwum Narodowe w Krakowie (AN Kraków)

Zbiór Rusieckich, nr 31, 41.

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (BCzart.)

Teke Naruszewicza, sygn. 145-148, 388, 402, 1657.

Biblioteka Jagiellońska (BJ)

rkps 5.

Biblioteka Narodowa Ukrainy im. W.I. Wiernadskiego w Kijowie (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – НБКиїв)

Відділ рукописів, Теки Нарушевича, ф. II, № 13701, 13707, 13709.

Відділ Рукописів, ф. XIV, № 163.

Відділ Рукописів, ф. 207, № 9-10.

Biblioteka PAN w Kórniku (PAN Kórnik)

nr 353, 991.

Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego (BU Wrocław)

Polonica varia 1650-1700, nr akc. 1949/440.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (Центральний державний історичний архів України – ЦГИАУ Львів)

ф. 132.

Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (Российский государственный архив древних актов – РГАДА)

ф. 27, 79, 89, 124, 210, 214, 229, 389.

Rosyjska Biblioteka Narodowa w Petersburgu (Российская национальная библиотека – РНБ)

Отдел рукописей, Фонд Дубровского, № 158-8.

Riksarkivet

Diplomatica Muscovitica, Diplomatica Cosacica, SE/RA/2113/2113.2/1a (1654-1721), https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/40006078_00165#?c=&m=&s=&cv=164&xywh=-341%2C-73%2C5196%2C2774.

Опись актовой книги Киевского центрального архива, № 19: Житомирская городская записовая и поточная книга 1649-1650.

Źródła drukowane

Chevalier P., *A Discourse of the Original, Country, Manners, Government and Religion of the Cossacks, with another of the Precopian Tartars and the History of the Wars of Cossacks against Poland*, London 1672.

Chrapowicki J.A., *Diariusz*, t. 1: *Lata 1656-1664*, oprac. i wstęp T. Wasilewski, Warszawa 1978.

Costin M., *Latopis ziemi moldawskiej i inne utwory historyczne*, wstęp i kom. I. Czarnańska, Poznań 1998.

Dahlbergh E., *Dagbok (1625-1699)*, utg. H. Lundström, Uppsala–Stockholm 1912.

Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone secolul al XVII-lea, ed. I. Corfus, București 1983.

Extract eines gewissen Schreibens von hoher Hand aus Crakau den 20 November 1666.

„Gazette de France” 1652, 1654, 1663.

Grondski S., *Historia belli Cosacco-Polonici*, [Pestini 1789].

Historia o buntach Chmielnickiego, o wojnie z Tatarami, ze Szwedami i z Węgrami za króla Władysława IV i za Jana Kazimierza przez lat dwanaście, krótko zebrana, ab anno 1647, anno 1648..., Wrocław bd.

Iorga N., *Acte și fragmente cu privire la istoria romanilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, t. 1, București 1895.

Jabłonowski A., *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 1*, Warszawa 1894, *Źródła Dziejowe*, t. 20, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 9.

Jabłonowski A., *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 2*, Warszawa 1894, *Źródła Dziejowe*, t. 21, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 10.

Jabłonowski A., *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw). Dział 3*, Warszawa 1897, *Źródła Dziejowe*, t. 22, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 11.

Jemiołowski M., *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648-1679)*, oprac. J. Dzięgielewski, Warszawa 2000.

Jerlicz J., *Latopisiec, albo Kroniczka*, t. 1-2, wyd. K.W. Wojcicki, Warszawa 1853.

Józefowicz J.T., *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 [...]*, tłum. M. Piwocki, Lwów 1854.

SUMMARY

Bohun

Ivan Bohun is one of the most famous military and political figures in Ukraine during the era of the Cossack wars. In Poland, his name is well known thanks to Henryk Sienkiewicz's legendary Trilogy. Despite the great interest in Bohun's life, no academic biography of him had existed until now. Instead, all information about him was interwoven with myths and legends. For a long time, Ivan Bohun and Ivan Fedorovich were considered different people.

Bohun was born into the family of the Orthodox nobleman Fyodor Bohun (coat of arms: Luk) around 1618–1623. At that time, his father was the leaseholder of the town of Bubnov, located in the Kyiv Voivodeship. The Bohun family had ties to the Cossacks. It is likely that Cossack Colonel Vasyl Bohun was Ivan's uncle.

Around 1626–1631, Bohun began his studies—most likely, based on his handwriting—at a school in Kyiv, where he remained until 1635–1639. After completing them, he entered the service of the Polish-Lithuanian Commonwealth at the Kodak fortress, where he served as “ataman” of a detachment of 100 Cossacks. From 1641, Bohun participated in campaigns on the Seversky Donets as an ataman in the king's service, commanding 45 men and successfully attacking Tatar detachments there. During this period, his command ranged from 200 to 1,500 men.

In the spring of 1643, Bohun defeated a detachment of Russian soldiers who had blocked the crossing over the Boguchar River. A report on this was submitted personally to Tsar Mikhail Fedorovich. In the autumn of 1643, correspondence between the Tsar and the Polish king began, in which Vladislav IV was urged to execute Bohun. He temporarily evaded punishment thanks to the protection of Crown Hetman Stanisław Koniecpolski. However, the hetman's death and the start of Russian-Polish peace negotiations in 1646 led to the Polish king sentencing

Bohun to death in November 1647. He was subsequently arrested and detained in Kodak. In the autumn of 1648, he was liberated by rebelling Cossacks and joined Khmelnytsky's forces near Lviv. At that time, Bohun adopted the alias Fedorovich, as he had a death sentence in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Khmelnytsky appointed Bohun as the Podolian colonel, and he partook in establishing Cossack rule in the region. In 1649, he actively participated in the battle for Bar and Medzhybizh alongside the Uman and Bratslav colonels. During the siege of Zbarazh, Bohun was seriously wounded, but according to the 1649 register, he became the Kalnytskyi colonel.

In 1651, Bohun successfully defended Vinnitsa, and then, in Khmelnytsky's absence, led the Cossack defense at Berestechko and saved the cavalry. In 1652–1653, Bohun engaged in the battles of Batog and Monastyryshche, distinguishing himself with his signature style: clever maneuvers and attacks that surprised the enemy. In 1653, Bohun also participated in the Moldavian campaigns of Khmelnytsky's son Tymosh and became a hero of Suceava. Later that year, Bohun conducted a mission to receive Russian envoys and then attempted to lure the Polish Crown Army into a trap. In 1654–1655, he organized the defense of the Bratslav region. Disappointed with the alliance with Moscow, Bohun led Cossack regiments in a joint campaign with Transylvanian and Swedish forces, participating in the capture of Kraków and Warsaw. Later, Bohun would negotiate an alliance with Sweden.

After Khmelnytsky's death, Bohun became one of the most influential political figures in Cossack Ukraine; working closely with Yuri Nemirich, he actively supported Vyhovsky's candidacy. Bohun was a staunch opponent of the establishment of Moscow voivodes' rule in Ukraine, entering into open conflict with Prince Vasily Sheremetev. At the same time, Bohun did not support the Treaty of Hadiach with the Polish-Lithuanian Commonwealth, and later deposed Vyhovsky from the hetmanate in 1659, supporting Yuriy Khmelnytsky. Bohun made a decisive contribution to the battles of Konotop and Chudnov (taking revenge on Sheremetev).

In 1661–1663, Bohun, serving as the Chyhyryn colonel, attempted to overcome the division of Ukraine. His efforts conflicted with the position of Pavlo Teteria, who secured his arrest at the royal court. At the request of the Zaporizhian Host, Bohun was released and led a campaign against Left-Bank Ukraine. During this period, he conspired with the Right-Bank colonels and Ivan Vyhovsky, actively sabotaging the campaign and disrupting the plans of the Crown Army (in particular, he saved Hlukhiv). When Bohun's conspiracy was uncovered, he was killed by the king's order. To prevent a revolt, a rumor was officially spread that Bohun had died of a contagious disease.

In Ukrainian popular memory, Bohun remains the most celebrated hero. To the Polish nobility, he was a worthy adversary who conducted himself in a chivalrous manner. Bohun was raised in the Sarmatian tradition of the Polish-Lithuanian Commonwealth, which he deeply valued. This was the source of the tragedy and conflict involving the noble Cossacks (Bohun, Khmelnytsky, Sahaidachny, and Mazepa), as the Polish elite did not consider them their equals.

Bohun possessed his own distinct style of military art, the main features of which were surprise, “tricks,” and deception. He excelled at disorienting the enemy, delivered unexpected blows, and lured them into traps. Bohun’s distinguishing traits also included inexhaustible energy and tirelessness, outstanding organizational skills, ingenuity, and foresight.

Keywords: Ivan Bohun, Polish-Lithuanian Commonwealth, Ukraine, Cossacs wars, military commander

АБСТРАКТНЫЙ

Богун

Иван Богун – один из самых известных военных и политических деятелей Украины эпохи казацких войн. В Польше его имя хорошо известно благодаря легендарной «Трилогии» Генрика Сенкевича. Несмотря на большой интерес к личности Богуна, до сих пор не существовало его академической биографии. Зато все данные о нем были тесно переплетены с всевозможными мифами и легендами. Долгое время Иван Богун и Иван Федорович считались разными людьми.

Богун родился в семье православного шляхтича Федора Богуна (герба Лук) примерно в 1618-1623 гг. В это время его отец был арендатором местечка Бубнов, расположенного в Киевском воеводстве. Семья Богунов была связана с казачеством. Вероятно, казацкий полковник Василь Богун был дядей Ивана.

Около 1626-1631 Богун поступил учиться, скорее всего, исходя из почерка, в Киевскую школу, где пребывал до 1635-1639 гг. После окончания учебы он поступает на службу Речи Посполитой, в крепость Кодак, где был «атаманом» отряда 100 казаков. С 1641 г. Богун принимает участие в походах на Северский Донец в качестве атамана на королевской службе, имея под своей командой 45 человек и успешно нападает там на татарские отряды. Под его командой в этот период объединялось от 200 до 1500 человек.

Весной 1643 г. Богун разгромил отряд русских военных, перекрывших проход через речку Богучар. Доклад об этом был сделан лично царю Михаилу Федоровичу. С осени 1643 года начинается переписка царя с польским королем, в которой от Владислава IV требовали казнить Богуна. Некоторое время ему удавалось избежать наказания благодаря покровительству

коронного гетмана Станислава Конецпольского. Но смерть гетмана, начало русско-польских мирных переговоров в 1646 году привели к тому, что в ноябре 1647 года польский король вынес Богуну смертный приговор. Примерно в это время он был арестован и содержался в Кодаке. Осенью 1648 года он был освобожден восставшими казаками и присоединился под Львовом к войскам Хмельницкого. Тогда же, Богун берет прозвище Федорович, так как имел в Речи Посполитой смертный приговор.

Хмельницкий назначает Богуну Подольским полковником, и он берет участие в установлении казацкой власти в регионе. Активно участвует в борьбе за Бар и Меджибож в 1649 году вместе с уманским и брацлавским полковниками. Во время осады Збаража Богун тяжело ранен, но по реестру 1649 года становится полковником Кальницким.

В 1651 году Богун успешно защищает Винницу, а затем, в отсутствие Хмельницкого, возглавляет казацкую оборону под Берестечком и спасает конницу. В 1652-1653 гг. Богун принимает участие в битве под Батогом и Монастырищем, везде отличаясь своим фирменным стилем – ловкими фортелями и неожиданными для противника примамми. В 1653 году Богун также принимает участие в молдавских походах сына Хмельницкого, Тимоша и становится героем Сучавы. В конце 1653 года Богун осуществляет миссию приема русских послов, а затем предпринимает попытку заманить польское коронное войско в ловушку. В 1654-1655 гг. он занят обороной Брацлавщины. Разочаровавшись в союзе с Москвой, Богун возглавляет казацкие полки в совместном походе с трансильванским и шведским войсками, принимает участие во взятии Кракова и Варшавы. Впоследствии Богун будет вести переговоры о союзе со Швецией.

После смерти Хмельницкого Богун становится одним из самых влиятельных политических делителей казацкой Украины, тесно сотрудничает с Юрием Немиричем и активно поддерживает кандидатуру Выговского. Богун выступает категорическим противником установления власти московских воевод в Украине, вступая в открытый конфликт с князем Василием Шереметевым. При этом Богун не поддерживает Гадячский договор с Речью Посполитой, а затем свергает Выговского с гетманства в 1659 г., поддержав Юрия Хмельницкого. Богун вносит свой решающий вклад в сражениях под Конотопом и Чудновым (отомстив Шереметеву).

В 1661-1663 гг. Богун в качестве Чигиринского полковника пытается преодолеть раскол Украины. Его попытки входят в противоречие с позицией Павла Тетери, который добивается его ареста при королевском дворе. По требованию Войска Запорожского Богун освобождается и он возглавляет поход на Левобережную Украину. В этот период он вступает в заговор

с правобережными полковниками и Иваном Выговским, активно саботируя поход и срывая планы коронного войска (в частности, спасает Глухов). Когда заговор Богуна был раскрыт, он был убит по приказу короля. Чтобы избежать бунта, официально был распространен слух, что Богун умер от заразной болезни.

В украинской народной памяти Богун остался наиболее воспетым героем. Для польской шляхты он был достойным противником. Богун был воспитан в сарматской традиции Речи Посполитой, которая ему была близка и дорога. В этом была трагедия и конфликт шляхетских казаков (Богуна, Хмельницкого, Сагайдачного, Мазепы), так как польская элита не желала видеть в них равных.

Богун обладал собственным, ярко выраженным стилем военного искусства, главными чертами которого были неожиданность, фортели, мистификации. Он умел ошарашить противника, наносить неожиданные удары, заманивать в ловушки. Отличительными чертами Богуна были также неисчерпаемая энергия и неутомимость, выдающиеся организаторские способности, изобретательность и дальновидность.

ключевые слова: Иван Богун, Речь Посполитая, Украина, казаки, война, военачальник

АНОТАЦІЯ

Богун

Іван Богун — один із найвідоміших військових і політичних діячів України епохи козацьких війн. У Польщі його ім'я добре відоме завдяки легендарній «Трилогії» Генріка Сенкевича. Незважаючи на великий інтерес до постаті Богуна, досі не існувало його академічної біографії. Натомість усі відомості про нього були тісно переплетені з різноманітними міфами та легендами. Довгий час Івана Богуна та Івана Федоровича вважали різними людьми.

Богун народився в родині православного шляхтича Федора Богуна (герб Лук) приблизно в 1618-1623 рр. У цей час його батько був орендарем містечка Бубнів, розташованого в Київському воєводстві. Родина Богунів була пов'язана з козацтвом. Ймовірно, козацький полковник Василь Богун був дядьком Івана.

Приблизно у 1626-1631 рр. Богун, судячи з почерку, вступив до Київської школи, де навчався до 1635-1639 рр. Після закінчення навчання він вступив на службу до Речі Посполитої, у фортецю Кодак, де був «атаманом» загону зі 100 козаків. З 1641 р. Богун бере участь у походах на Сіверський Донець як отаман на королівській службі, маючи під своїм командуванням 45 осіб, і успішно нападає там на татарські загони. Під його командуванням у цей період об'єднувалося від 200 до 1500 осіб.

Навесні 1643 р. Богун розгромив загін російських військових, які перекрили прохід через річку Богучар. Доповідь про це була зроблена особисто цареві Михайлу Федоровичу. З осені 1643 року починається листування царя з польським королем, в якому від Владислава IV вимагали стратити Богуна. Деякий час йому вдавалося уникнути покарання завдяки заступництву

коронного гетьмана Станіслава Конецьпольського. Але смерть гетьмана, початок російсько-польських мирних переговорів у 1646 році призвели до того, що в листопаді 1647 року польський король виніс Богуну смертний вирок. Приблизно в цей час він був заарештований і утримувався в Кодаку. Восени 1648 року він був звільнений повсталими козаками і приєднався під Львовом до військ Хмельницького. Тоді ж Богун бере прізвисько Федорович, оскільки мав у Речі Посполитій смертний вирок.

Хмельницький призначає Богуну Подільським полковником, і той бере участь у встановленні козацької влади в регіоні. У 1649 році він бере активну участь у боротьбі за Бар і Меджибож разом з уманським та брацлавським полковниками. Під час облоги Збаража Богун був важко поранений, але за реєстром 1649 року стає полковником Кальницьким.

У 1651 р. Богун успішно захищає Вінницю, а потім, за відсутності Хмельницького, очолює козацьку оборону під Берестечком і рятує кінноту. У 1652-53 рр. Богун бере участь у битві під Батогом і Монастирищем, всюди вирізняючись своїм характерним стилем – хитрими фортелями та несподіваними для супротивника прийомами. У 1653 році Богун також бере участь у молдавських походах сина Хмельницького, Тимоша, і стає героєм Сучави. Наприкінці 1653 р. Богун здійснює місію прийому російських послів, а потім робить спробу заманити польське коронне військо в пастку. У 1654-1655 рр. він зайнятий обороною Брацлавщини. Розчарувавшись у союзі з Москвою, Богун очолює козацькі полки у спільному поході з трансільванськими та шведськими військами, бере участь у взятті Кракова та Варшави. Згодом Богун проводить переговори про союз зі Швецією.

Після смерті Хмельницького Богун стає одним із найвпливовіших політичних діячів козацької України, тісно співпрацюючи з Юрієм Немиричем, активно підтримує кандидатуру Виговського. Богун виступає категоричним противником встановлення влади московських воевод в Україні, вступаючи у відкритий конфлікт із князем Василем Шереметьєвим. При цьому Богун не підтримує Гадяцький договір з Реччю Посполитою, а потім скидає Виговського з гетьманства в 1659 р., підтримавши Юрія Хмельницького. Богун робить свій вирішальний внесок у битвах під Конотопом і Чудновим (помстившись Шереметьєву).

У 1661-1663 рр. Богун як Чигиринський полковник намагається подолати розкол України. Його спроби суперечать позиції Павла Тетери, який домагається його арешту при королівському дворі. На вимогу Війська Запорізького Богун звільняють, і він очолює похід на Лівобережну Україну. У цей період він укладає змову з правобережними полковниками та Іваном Виговським, активно саботуючи похід і зриваючи плани королівського

війська (зокрема, рятує Глухів). Коли змова Богуна була розкрита, його вбили за наказом короля. Щоб уникнути бунту, офіційно поширили чутку, що Богун помер від якоїсь заразної хвороби.

У українській народній пам'яті Богун залишився найвідомішим героєм. Для польської шляхти він був гідним супротивником. Богун був вихований у сарматській традиції Речі Посполитої, яка була йому близькою й дорогою. У цьому полягала трагедія та конфлікт шляхетських козаків (Богуна, Хмельницького, Сагайдачного, Мазепи), оскільки польська еліта не бажала бачити в них рівних.

Богун мав власний, яскраво виражений стиль військового мистецтва, головними рисами якого були несподіванка, фортелі, містифікації. Він умів здивувати супротивника, завдавати несподіваних ударів, заманювати в пастки. Відмінними рисами Богуна були також невичерпна енергія та невтомність, видатні організаторські здібності, винахідливість і далекоглядність.

ключові слова: Іван Богун, Річ Посполита, Україна, козаки, війна, військовий командир

Książka jest pierwszą akademicką biografią Iwana Bohuna, kozackiego pułkownika – wybitnego dowódcy wojskowego, polskiemu czytelnikowi znanego dobrze z *Trylogii* Sienkiewicza. Jednak losy historycznego pierwowzoru są znacznie bardziej fascynujące. Autorce udało się odkryć wiele nieznanych dotąd kart jego biografii.

Od najmłodszych lat życie Iwana Bohuna naznaczone było udziałem w wielu kampaniach i bitwach. Wiele razy znajdował się w śmiertelnym niebezpieczeństwie podczas potyczek i wypadów, którymi osobiście dowodził. Fortele Bohuna stały się przysłowiowe jeszcze za jego życia. Dwa razy był aresztowany, skazano go na śmierć w różnych państwach. Podstawą książki jest unikalny materiał zbierany przez cztery dekady w archiwach Ukrainy, Rosji, Polski, Szwecji i innych krajów.

Doktor Tatiana Tairowa-Jakowlewa jest historyczką polskiego pochodzenia, specjalizującą się w historii Europy Wschodniej w okresie wczesnej nowożytności. Jest autorką 17 monografii oraz ponad 150 artykułów naukowych. W latach 2004–2022 była dyrektorką Centrum Badań nad Historią Ukrainy na Uniwersytecie Petersburskim.

